

Василь Перевальський

завідувач кафедри графічних мистецтв НАОМА

Микола Компанець — майстер української графіки (До 70-річчя від дня народження)

Село Рудня, що на Київщині, до середини ХХ століття мало чим відрізнялося від того, яким воно було у століттях попередніх. Практично всі сільгоспроботи виконувалися вручну: орали, сіяли, прями, ткали, шили-вишивали як за сивої давнини.

16 квітня 1939 року там, у традиційній хліборобській родині патріархальних звичаїв і моралі Івана Компанця народився хлопчик, якого батьки назвали улюбленим в Україні ім'ям — Микола. Він, дитина війни, ріс, підростає, навчався всьому, що має уміти кожна сільська дитина, ходив, як усі, до школи, пас корів, їздив з

батьком на возі, запряженому волами чи кіньми, бавився із знахідками, що скрізь позалишалися опісля війни, а вовтузачись біля знайденого цілого ящика з боеприпасами, дивом уцілів... А скільком дітлахам подібні знахідки, що траплялися на кожному кроці, через дитячу допитливість коштували каліцтва або й життя. Одним дивувач ровесників і старших — незвичайною спостережливістю та умінням з пам'яті нарисувати побачене чи вигадане. Від Києва село Рудня недалеко, і хлопчина легко знайшов стежку до званої київської Республіканської середньої художньої школи імені Т. Г. Шевченка, щоб “вивчитися на художника”. Вдало закінчивши її, хотів відразу потрапити і до Київського державного художнього інституту, але прийняли лише через рік — з другої спроби (1958).

В інституті, здебільшого завдяки педагогам Георгію Якутовичу і Григорію Гавриленку, перед допитливим юнаком відкрилися нові горизонти.

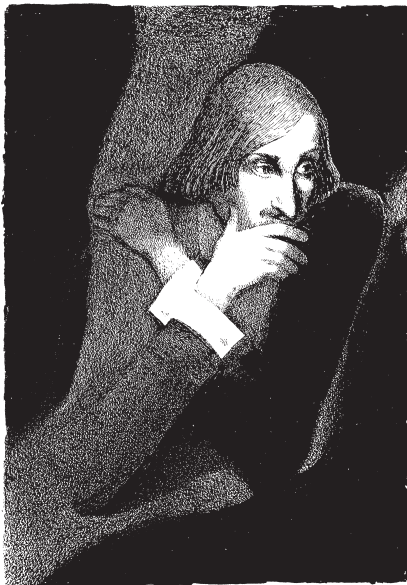
Нерідко трапляється, коли вчителі стають друзями своїх учнів на все життя. Так сталося і у нашому випадку. Саме їм завдячує Микола Іванович своїм мистецьким становленням найбільше. Особливо останньому, від якого студент засвоїв принципи конструктивного, пластичного рисування замість фотографічного пасивного світлотіньового змальовування. Відтоді тон у його творчості ніколи не буває самодостатнім, а використовується лише як засіб художньої виразності. Він любить згадувати, що навіть тему дипломної роботи, помітивши природну спостережливість та

схильність талановитого студента до гумористичного тлумачення явищ навколишнього світу, Якутович порадив взяти з відповідного жанру української класичної літератури. Так з'явилися оформлення та ілюстрації до комедійної п'єси М. Старицького "За двома зайцями", які згодом були видані головним видавництвом літературної класики "Дніпром". Ідея колоритної п'єси-комедії з висміюванням міщанської молоді, що відходить від норм здорової народної моралі і національної культури, була актуальною і близькою світоглядній позиції студента. Це стало одним із вагомих творчих успіхів молодого автора як художника книги та визначило його творчий шлях — зображення графічними засобами українського життя в українській книзі. Випускний 1964-й рік засвідчив прихід в українське мистецтво талановитого, всебічно підготовленого, перспективного художника, а чи дуже він був тоді потрібний? Адже студента-дипломника керівництво інституту прагнуло силоміць відправити в Душанбе. Навряд чи це сприяло б подальшому становленню і розвою молодого українського таланту!

Але ж то був початок. Потрібний був час і докладання великих зусиль в напрямку вироблення своєї мистецької мови, пізнання себе як представника нації, носія її ідеалів, щоб відкрити себе для себе і для світу. Він поринає у книговидавничу справу і як автор оформлень книжок та часописів, а також працює художнім редактором журналу "Барвінок" та, невдовзі, очолює відповідальну ділянку видавничої роботи як організатор підготовки до друку художнього оформлення та ілюстрування видань, що могли б представляти рівень української книги на престижних, колишніх вітчизняних і міжнародних конкурсах. Майже всі видання, підготовлені в експериментальній редакції нової книги Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР за участю Миколи Івановича як її завідувача ставали еталоном високої художньої якості.

Художник тонко відчуває чистоту стилістики, не лише як естетичне і смакове начало, а і як важливу складову змісту ілюстрацій. Великого значення надає він пошукові графічної мови, зазвичай до кожного видання шукаючи іншу, зумовлену змістом літературного твору, епохою, особливостями авторського письма. Тому видання, оформлені та проілюстровані ним, мають своє обличчя, неповторний образ книги-речі. Та попри все розмаїття творчих підходів і застосування різних графічних матеріалів і технік, Микола Компанець у своїх творах з книжкової і вільної графіки легко впізнається як у книжкових виданнях, так і на виставках. Спрацьовують особливості яскравого таланту художника і високий фаховий рівень його творчості, а також окремі творчі засади, яких він неухильно дотримується ще зі студентських літ.

До літературного твору, особливо витриманого в часі, він ставиться шанобливо, як до національного надбання, пам'ятки культури і духовності, а тому багато часу і творчих зусиль віддає на входження у світ творчості автора, вивчення всього, що стосується створених ним образів, намагається уявити їх живими: "я вже з ними як з рідними — і днюю,

М. Компанець. Портрет
М. Гоголя. Папір, туш, перо. 2008

правдивість його творчості, а також виразність її індивідуальних і, разом з тим, національних особливостей. Тому і своїх студентів, до яких він ставиться як до колег, майбутніх майстрів графічного мистецтва, він навчає не тільки премудростей формальної грамоти, а прищеплює їм уміння бачити теми й мотиви для творчості у вірі сучасного життя, де все неповторне і сповнене високої гармонії та справжньої величі і краси, ширих емоцій і відкриттів, незаялених тем і сюжетів.

В час, коли стають механічними і холодними, заформалізованими колишні модерні течії, втрачаючи свого глядача, у книжковій і вільній графіці художника-реаліста, який ревно стежить за розвитком мистецтва, завжди присутній свіжий струмінь думок і почуттів. Кожна епоха створює своє мистецтво. І його основою є сучасність у всіх її проявах. Справжній художник живе сучасністю і тоді, коли втілює свої думки і почуття у творі, присвячені літературі минулих епох. В цьому аспекті набувають особливого інтересу графічні аркуші за мотивами творчості Миколи Гоголя. В інтерпретації графіки Компанця розкривається сутність творчості цього письменника, формально російського, як українця не лише за походженням, а й за внутрішнім світом його еста і творчості. Графічне дослідження творчого спадку Миколи Гоголя, здійснене Миколою Компанцем, явило світові результати лише завдяки відзначенню 200-ліття Миколи

й ночью". Тому за ілюстрування творів, над художнім оформленням яких ґрунтовно попрацював Компанець, колеги беруться вкрай рідко. Графічною класикою вже стали його цикли ілюстрацій до "Наталки Полтавки" І. Котляревського (1968), "Гуси-лебеді летять" М. Стельмаха (1978), "Вечорів на хуторі біля Диканьки" (1980), "Бурлачки" І. Нечуя-Левицького (1982) та інших творів української літератури.

Художник і педагог з великим стажем Микола Іванович, міркуючи над призначенням творів образотворчості, багато перепробував технічних і пластичних засобів виразності. Він вважає, що художник може подіяти на уяву глядача лише через глибоке проникнення в сутність зображуваного явища, відчуття душі свого народу, та коли він не зраджує своєму внутрішньому чуттю. Звідси переконлива щира

Гоголя. І багато шанувальників, навіть давніх знавців і прихильників його творчості, не приховували подиву кількістю і якістю зробленого, називаючи явище не інакше, як справжнім містецьким подвигом.

Упродовж творчого життя художник ілюстрував твори багатьох українських письменників, віддаючи перевагу саме тим із них, хто у творах питомі риси українського характеру відобразив найяскравіше. Ілюстрації майстра ніби унаочнили, що Гоголь з-поміж усіх українських письменників виявився найукраїнськішим за поетичністю образів, закоханістю в таємничість і народну романтику, а також за притаманною рисою української ментальності — ставити в одну площину смішне і трагічне, героїчне і низьке, буденне і величне. Через творчість Компанця письменник позаминого століття сприймається нашим великим сучасником, слово якого актуальне і сьогодні.

Художник запрошує нас вчитатися у “Вечори...” та інші твори про нашу минувшину і побачити там, віддзеркаленими, себе.

Над величезним циклом образотворчої гоголіани художник працює уже понад чверть століття.

Спонукою до творчості є не видання та гонорари, а відчуття спорідненості душ і морально-етичних засад представників різних поколінь. Працював, та й працює, що називається — “до шухляди”. Але завдяки тому, що ювілей письменника спричинив оприлюднення ілюстрацій митця на численних, приурочених до дати, виставках, ми побачили, як мало знаємо Миколу Компанця, без графічного супроводу якого, як своєрідного сучасного співавтора письменника-класика, відтепер гоголівські видання, українські принаймні, годі уваяти. Художник примушує читача-глядача відкривати для себе Гоголя заново, як відкривав його сам. І коли в ілюстраціях до “Наталки Полтавки” І. Котляревського крізь прозоре павутиння штрихів (хитросплетіння сітей навколо героїні і патину часу) до нас проглядають дещо ідилічні образи театрального дійства, де

М. Компанець. За мотивами повісті М. Гоголя “Ніч перед Різдвом”. Папір, туш, перо. 2008–2009

ще можлива “згода в сімействі”, бо ж пан возний “не з чужої губернії”, то графічна концепція ілюстрування Гоголя — зовсім інша. Тут протидіють одвічні непримиренні супротивні сили добра і зла. Вони — поза часом, актуальні сьогодні як і віками раніше. Для відтворення світу, де панують вічно юні — жадоба, пихатість, похитливість, скнарність та інші мало поважані письменником-християнином почвари, Компанець обрав не властиву йому раніше манеру експресіоністичного рисування, де спонтанно у білій чистий аркуш кострубатою плямою вривається чорнота, намагаючись хижими лапищами заповонити весь простір. В її жакний глибині причаїлися і копошаться спокусники роду людського, ласого до різних заказаних богом утіх. І важко слабій людській натурі протистояти злу. Ще після оприлюднення ілюстрацій до “Вечорів...” М. В. Гоголя у виданні 1980 року стало очевидним, що в зображенні драматичних сюжетів художник почуввається на силі не менше, ніж у гумористичній та поетично-ліричній тематиці.

Досвід художнього редактора видавництва та завідувача експериментальною редакцією нової книги дали можливість при виконанні оригіналів враховувати оптимальні можливості поліграфічного відтворення їх на різних типах обладнання. Тому, на якому б підприємстві і за якою б технологією не виготовлялися ілюстровані Компанцем книжкові видання, оригінали при репродукуванні

максимально якісно відтворювалися. Це було особливо важливим за низького в цілому рівня радянського поліграфічного виробництва.

Десятки всеукраїнських, колишніх всесоюзних, міжнародних та групових художніх виставок презентували шанувальникам української графіки твори члена Національної спілки художників України (від 1970) Миколи Компанця. Крім книжкової графіки, глядачів полонили сердечною ширістю, вишуканою простотою і оригінальною майстерністю аркуші вільної графіки із серії рисунків за мотивами творів М. Стельмаха (кінець 1970-х), серій “Закарпатські мотиви” (1990), “Симеїз” (1996), “Ритми Карпат” (2002–2004). Та особливе місце в творчості за душевністю і мистецькою глибиною належить серії “Земля батьків моїх”, яку з початку 1980-х митець продовжує попов-

М. Компанець. За мотивами повісті М. Гоголя “Страшна помста”.
Папір, туш, перо. 2008–2009

нювати новими творами дотепер. Напевно багатьом пам'ятні диптихи “Черета. Передгроззя” (1982) та триптихи “Вечірні роздуми” (1986) і “Лелечий край” (1988) мистецькою довершеністю і настроєністю, що викликає щемливу ностальгію за минаючою поезією рідного краю.

У творчому доробку майстра багато найрізноманітніших пейзажних мотивів, серед яких виділяються карпатська та кримська серії, але найглибші, найтепліші і, зрозуміло, найулюбленіші ті, що пов'язані із селом Руднею, з дитинством. Вони запали в душу спостережливого сільського хлопчини, який купався з ровесниками у балочках, ловив у копанках рибу... Чудові акварельні краєвиди з чередою корів, з озерами, луками і могутніми вербами, яким вітер-зальотник розплітає-розчісує коси. Тут у нього конкурентів, крім славетного Михайла Дерегуса, немає. І в обох, до речі, чудові, витончені жіночі образи. Природа в графічних аркушах і живописних творах цих митців прекрасна поетичною простотою, обласкана рукою людини, обжита і лагідна.

У живописних творах Компанець приділяє багато уваги кольору, як засобу створення пластичної єдності форми та побудови просторовості. Проте в передачі предметності і лінійної та повітряної перспективи він, як і в переважній більшості чорно-білих графічних аркушів, уникає ілюзорності передачі натури, аби не порушити цнотливої площинності графічного аркуша.

Що б не зображував художник — образна конкретика завжди позначена високою графічною культурою, “вивірена математикою”. Але інтуїтивне, чуттєве начало у творчості нашого автора численних книжкових ілюстрацій та виставкових рисунків і акварелей домінує над раціональним. І ніякими композиційно-режисерськими мудруваннями не досягнути того, що може створитися тільки через душу талановитого митця. А непосвяченим в таїну його творчої “кухні” може здатися, ніби вийшло це у нього випадково. Художник Компанець на такі “випадковості” є одним з найшасливіших серед колег-сучасників. У його мистецтві все переконаливе і ясне, бо все пережите, відчуте і виношене роками. Зазвичай, працюючи над темою, художник так вживається у світ героїв

М. Компанець. За мотивами повісті М. Гоголя “Страшна помста”. Папір, туш, перо. 2008–2009

літературного твору чи власної теми, що вони не полишають його уяви ні вдень, ні вночі. У пошуках найпереконливішого пластично-образного вирішення конструкції книги чи композиції ескізує варіанти доти, доки “нащупає” оту простоту, що дається так непросто, що на даному етапі відповідає високим критеріям його вимогливості. А коли образ майбутнього твору вже засвітиться у творчій уяві, процес роботи стає суцільним задоволенням, що йде від розбурханої творчої уяви, нестримної фантазії, захоплення дивосвітом народження нових пластичних комбінацій, образів, що їх слухняна лівиця ніби сама, мимохіть, виводить на білій площині паперу.

Небагато є в українській графіці художників, які бачили б графічний аркуш так цілісно, як Микола Компанець. Він і світ сприймає цілісно і зачудовано, як це давалось нашим далеким предкам та ще дається дошкільнятам. Сучасна ж людина привчена бачити фрагментарно, частинами, і мислити абстрактними категоріями, знаками, а живе, образне мислення, зокрема уміння широко бачити краєвид або його художнє відтворення на полотні, втрачається. Таке бачення нелегко дається навіть фахівцям. До того ж, він розвинув здатність дивитися на звичне як побачене вперше. Тому застерігає і своїх учнів від небезпеки стати “рабом деталі” та пасивного споглядання, адже в композиції кожній складовій відведені свої роль і місце, розвиває у них здатність відкривати у знайомих об’єктах нові естетичні і смислові якості. Власні твори професора Компанця вирізняються саме композиційною довершеністю, бо в них найменша ділянка картинної поверхні підпорядкована гармонії цілого.

Віртуоз перового рисунка, майстер витончених робіт аквареллю та гуашшю, він рідко звертається до графічних естампних технік — певно тому, що в процесі тривалого копітного виготовлення авторської друкарської форми частково губиться безпосередність першовідчуття творчого задуму. Винятком є техніка літографії, що виконанням близька до олівцевого рисунка. Блискуче володіння цією технікою засвідчують літографії, створені ним до ювілейного альбому естампів, виданого групою художників графічного цеху Спілки художників до 140-річчя від дня народження Івана-Нечуя Левицького (1978).

У цих творах виразно проявився унікальний в сучасній українській графіці талант Компанця як художника-психолога, фізіологіста, знавця тонкощів народного характеру. Образи Кайдаша і Кайдашихи, їхніх синів і невісток, а також бабів Параски та Палажки залишаються неперевершеними. Прикро, що через малий наклад альбому (250 примірників, розповсюджений по школах), твори не потрапили в середовище мистецької громадськості.

Творча амплітуда художника велика і напрочуд розмаїта, але потенційні можливості його різнобічно унікального таланту ще далеко не використані, зокрема і як майстра книжкової графіки, широко знаного ілюстратора книг української тематики. Але якби видавці замовили йому оформлення та ілюстрування творів світової класики, то, віриться, ми

відкрили б ще й Компанця — талановитого українського інтерпретатора “Декамерона” чи “Дон Кіхота”, а може і “Божественної комедії”... Було б вельми цікаво. Та вітчизняні видавці ще не доросли до рівня нашої графіки. Інакше не припадали б пилом часу не видані цикли ілюстрацій у робітнях видатних українських художників світового рівня, і Компанця — в їхньому числі. Кілька буквально готових до видання ілюстраційних циклів автора роками лежать у “шухляді”, очікуючи на видання. Чи дочекається їх автор, щоб плоди копіткої багаторічної праці побачили сучасники, кому вони адресовані з надією, що будуть створені необхідні умови, аби красива українська книга в культурі української держави посіла чільне місце...

У творчості, та й у людських взаєминах, він дошукується не складності, а простоти і ясності. А простота, як відомо здавна, дається у мистецтві і житті тільки людям таланту, чистого сумління і великого досвіду.

Художник Микола Компанець має почуватися щасливим, бо, за Григорієм Сковородою, найбільшим щастям є можливість займатися, згідно з природнім хистом, улюбленою працею. Наслідки праці таких людей утверджують благодать і красу на землі, роблять щасливішими й інших.

Відсутність у Миколи Івановича почуття себелюбства та надмірні скромність і самокритичне ставлення до власних творчих здобутків не сприяють їхній популяризації. Твори розпорошені по окремих виданнях, музейних фондах, колекціях, лежать, ізольовані від світу, стосами в робітні художника. І тому скласти цілісне уявлення про майже півстолітню творчу діяльність майстра нелегко. Треба сподіватися на широку всеохоплюючу виставку творів книжкової і вільної (станкової) графіки, яка показала б увесь багатогранний творчий доробок талановитого подвижника українського мистецтва.

Кожне видання з ілюстраціями Миколи Компанця майже неодмінно помічалось на конкурсах мистецтва книги, не залежувались оформлені ним книги на полицях книгарень. Не залишаться байдужими до його творчості і майбутні покоління шанувальників національної книги і графіки, бо сам автор не був байдужим у своїй творчості, та дбав, аби зробити роботу якнайдосконаліше. Творчість Компанця унаочнює, що коли художник знає культуру, традиції, мистецтво свого народу, якщо він шанобливо ставиться до духовної спадщини і вважає за свій обов'язок її примножувати, то його творчість набуває, як частка великої культури, особливої ваги.

Не шкодує він за часом і творчою енергією, які широко віддає як один з провідних професорів Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, керівник навчально-творчої майстерні вільної графіки, студентській молоді. У наш час кризи, не так економічної, як духовної, світоглядної, гуманітарної, майбутнім художникам особливо потрібні педагоги з фаху, з якими вони могли б спілкуватися не лише як із фахівцем, але і з доброю, чуйною людиною, що і після закінчення періоду

навчання залишалась б авторитетом, а в разі потреби і доброзичливим порадиником. Микола Іванович глибоко шанує своїх учителів-друзів, і сам для багатьох став учителем і другом-порадиником.

Та найвище задоволення від праці він отримує, коли в тиші майстерні з під руки на білизні паперових аркушів проступають народжені уявою, а часом ніби незалежно від волі автора, композиції-образи. Для нього, людини дуже компанійської, ці хвили творчого усамітнення є найшасливішими. Тоді працюється легко, аж весело. Тільки б ніхто не порушив цієї бажаної прекрасної миті... Розбурхана творча уява побуджує до невинних пошуків нових і нових варіантів композиційних побудов, образних версій. Тоді спрацьовують і спостережлива пам'ять, і душевна вразливість, і здатність гостро схоплювати суттєве у буденних явищах, і, звичайно, знання та багатотрудний досвід.

Ще занадто поволи покращується стан у багатьох занедбаних ділянках нашого життя. Професор Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури, заслужений діяч мистецтв України Микола Компанець вірить у прийдешній розквіт рідної культури. Художницька одержимість у праці, мистецький талант і громадянська позиція мистця є запорукою і його нових творчих звершень. Позаду — роки копіткої напруженої праці, нелегка життєва і мистецька дорога, сотні графічних аркушів. То — творчий подвиг, сенс мистецької долі, добрий взірець для наслідування молодим. Та думки і почування митця не в минулому, він, як завжди, працює з відданістю справі, до якої причастився з добрих рук таких же, як сам, подвижників.

Ми ж побажаємо Миколі Івановичу, нашому дорогому колезі, видатному художникові, доброму наставникові молодих талантів, сердечній людині стільки творчих сил і здоров'я, аби сповна здійснити все ним задумане.

Володимир Петрашик

аспірант при кафедрі мистецтвознавства НАОМА

Слово про Учителя-ювіляра

(До 70-річчя від дня народження

О. К. Федорука)

Напевне, у кожної людини на житейській дорозі був свій учитель. Одним він дав більше, іншим приділив менше уваги. Справжніх учителів-особистостей, на жаль, не так уже й багато. Мені ж пощастило...

Цього року відзначається ювілейна дата скромного у житті, але глибоко шанованого у культурних колах не лише України, а й далеко за її